

Agnieszka Rumianowska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Płock

O RÓŻNICACH MIĘDZY PŁCIAMI W KONTEKŚCIE UCZENIA SIĘ I NAUCZANIA JĘZYKÓW OBCYCH

Gender differences in context of foreign language learning and teaching

The paper is an appendix to gender studies and foreign language teaching. The author presents the interrelationships between gender differences and interaction in language classroom, motivation, achievements and learning strategies of boys and girls. She shows the complexity of these problems when she describes biological and social factors influencing the female and male behaviour and development of the pupils' cognitive skills. The assumption that underlies the basis of the text says, that Gender Studies should be considered in various fields of language education.

1. Wstęp

Chociaż nietrudno doszukać się dziś prac naukowych na temat różnic między płciami, wiedza na ten temat w kontekście badań nad nauczaniem i uczeniem się języków obcych wygląda dość skromnie. Zastanawia to tym bardziej, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że kategoria płci stała się w ostatnich latach istotnym przedmiotem badawczym w takich dyscyplinach, jak językoznawstwo czy też literaturoznawstwo.

Przeglądając dotychczasową literaturę dotyczącą omawianej problematyki w kontekście uczenia się i nauczania języków obcych, można łatwo odnieść wrażenie, że kobiety są osobami, które na tym polu lepiej sobie radzą i osiągają lepsze wyniki. Czy zatem uczenie się języków obcych to głównie domena kobiet? Stanowią one niewątpliwie większość, jeśli chodzi o wybór neofilologicznych kierunków kształcenia, na zajęciach są lepiej oceniane przez nauczycieli, częściej też biorą udział w konkursach językowych (Herkeł 1996).

2. Różnice w poziomie osiągnięć w nauce języków

Badania potwierdzają, że osiągnięcia kobiet w obszarze kompetencji werbalnych są generalnie wyższe niż mężczyzn (Brannon 2002: 127; Eurydice 2010: 26). Cechuje je na ogół wyższa „gotowość mowna”, większa chęć wypowiedzania się oraz płynność wypowiedzi w języku ojczystym, co nie pozostaje bez wpływu na posługiwanie się językiem obcym (Komorowska 1987: 86; Kopciwicz 2007: 45-46). Chłopcy natomiast – jak wynika z badań – doświadczają generalnie większych trudności związanych z językiem (jąkanie się, brak płynności wypowiedzi, trudności w nauce czytania). Z tegorocznego raportu Komisji Europejskiej, w którym poddano analizie między innymi wyniki badań dotyczących kompetencji czytania w języku ojczystym, wynika, że dziewczynki wypadają znacznie lepiej pod tym względem niż chłopcy (Eurydice 2010: 92). Warto przy okazji zauważyć, że w większości krajów Unii takich różnic nie odnotowano w odniesieniu do przedmiotów przyrodniczych oraz matematyki. Również z raportu niemieckiego instytutu badań pedagogicznych, w którym znalazły się dane dotyczące poziomu kompetencji w języku obcym w różnych typach szkół, wynika, że dziewczynki radzą sobie lepiej, jeśli chodzi o umiejętność pisania i czytania. Różnice są natomiast nieznaczne w odniesieniu do rozumienia ze słuchu, pragmatycznej oraz gramatycznej świadomości językowej (DESI 2006: 20-22).

W kontekście uczenia się języków obcych warto też zwrócić uwagę na projekt, który został przeprowadzony jeszcze w latach siedemdziesiątych w Wielkiej Brytanii, w którym brało udział 18 000 uczniów w wieku od szóstego do osiemnastego roku życia. Tematem przewodnim badań przeprowadzonych wówczas przez Burstall były różnice w osiągnięciach, motywacji i nastawieniach kobiet i mężczyzn do nauki języka francuskiego. Potwierdziły one wyższe wyniki kobiet oraz ich bardziej pozytywne nastawienie do nauki. Różnice były największe w najniższych grupach społecznych (za Schmenk 2004: 37).

Teza o osiąganiu lepszych rezultatów w nauce języka przez dziewczynki nie przez wszystkich badaczy jest jednak potwierdzana. Z badań Hertel (1996: 36), która przebadala 950 uczących się biorących udział w konkursach językowych wynika np., że kobiety rzeczywiście stanowią większość uczestników tego rodzaju spotkań. Chłopcy jednak, proporcjonalnie, osiągają w nich lepsze wyniki. Gorsze oceny, jakie uzyskują na zajęciach z języka obcego, nie mają zatem odzwierciedlenia w osiągnięciach konkursowych. Warto jednak zwrócić uwagę, że badania te były przeprowadzane na dość selektywnej próbie.

3. Różnice w indywidualnych cechach dziewczynek i chłopców

Obok badań, które mierzą różnice w osiągnięciach dziewczynek i chłopców, w literaturze przedmiotu odnaleźć można również prace dotyczące czynników korzystnie wpływających na proces uczenia się języka a korelujących z kategorią

płci. Zaliczyć do nich należy w pierwszym rzędzie motywację oraz stosowanie odmiennych strategii uczenia się i stylów poznawczych. I tak badania pokazują, że kobiety posiadają z reguły wyższą motywację do nauki języka obcego niż osoby płci męskiej (Schmenk 2002: 48). Ponadto, podczas gdy skłonne są one do rozwijania motywacji wewnętrznej, integracyjnej, długoterminowej, chłopców cechuje raczej motywacja zewnętrzna, instrumentalna oraz orientacja na cel (Teske 2002: 93).

Kobiety i mężczyźni różnią się między sobą również ze względu na stosowane strategie i style uczenia się. Z przeprowadzonych dotychczas badań wynika, że niezależnie od czynników społeczno-kulturowych kobiety częściej stosują strategie interakcyjne takie jak dopytywanie, prośenie o powtórzenie, odgadywanie reakcji partnera i strategie metapoznawcze, takie jak wyznaczanie celów, planowanie, monitorowanie itd. (Rang i Oxford 2008: 8). Zachowanie dziewcząt jest generalnie bardziej zróżnicowane i zorientowane społecznie. Wykazują się one większą emocjonalnością, intuicją i większą chęcią kooperacji. Zwraca się jednocześnie uwagę na ich gotowość do bardziej systematycznej pracy, staranność oraz wytrwałość (Komorowska 1989: 86; Konarzewski 1995: 100; Schmenk 2004: 81, 95). Łatwo można przy tym odnieść wrażenie, że kobietom i mężczyznom przypisywane są określone, często dość stereotypowe atrybuty, które decydują o zróżnicowanych efektach nauki.

Innym kierunkiem w obszarze badawczym dotyczącym różnic między płciami w procesie uczenia się języka obcego jest struktura interakcji w klasie szkolnej. Badania takie wydają się szczególnie ciekawe, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że dziewczynki przestają mieć w tym zakresie przewagę nad chłopcami. Dotychczasowe badania pokazują bowiem, że to chłopcy dominują w komunikacji szkolnej oraz że nauczyciele zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej znacznie więcej uwagi poświęcają chłopcom niż dziewczętom (Decke-Cornill 2007: 77; Kopciewicz 2009: 19). Słuchają ich dłużej, pytają częściej, udzielają więcej pochwał i akceptacji, dają im więcej czasu na odpowiedź, dostarczają więcej wskazówek, a nawet bardziej motywują (Muszyńska 2004: 47). Do chłopców nauczyciele zwracają się bezpośrednio, kierują do nich mniej oficjalne, a zatem bardziej dyscyplinujące prośby niż do dziewcząt (Decke-Cornill 2007: 79-80). O ile w przypadku dziewczynek wzmacniane są zachowania pasywne, konformistyczne, w odniesieniu do chłopców chwalona jest raczej ich niezależność i indywidualność. Dziewczynki są postrzegane przy tym jako bardziej kooperacyjne, chętniejsze do współpracy, chłopcy jako zdolniejsi i pewniejsi siebie. Z badań wynika także, że dziewczęta są bardziej skłonne do podejmowania komunikacji z rodzinnymi użytkownikami języka poza szkołą niż w klasie szkolnej.

Większość przeprowadzonych badań dotyczących tej problematyki ma jednak charakter badań ilościowych, eliminujących kontekst społeczno-kulturowy, w którym się odbywają. Chociaż wiele z nich dostarcza ciekawych wyników i tworzy bazę do dalszych dociekań naukowych, trudno tu o

formulowanie kategoriycznych stwierdzeń. Przeprowadzone do tej pory nieliczne badania o charakterze jakościowym pokazują interakcję w klasie szkolnej jako strukturę zróżnicowaną i złożoną, ilustrującą relacje pomiędzy procesem uczeniem się języka a pozycją jednostki w grupie i poza nią. Wiadomo np., że nie bez znaczenia jest ilościowa dominacja jednej z płci, to znaczy fakt, że w klasie jest większość chłopców lub dziewczynek.

4. Biologiczne a społeczno-kulturowe podstawy różnic między płciami

Kolejnym ważnym zagadnieniem w odniesieniu do omawianej problematyki jest próba odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie postrzeganie jednostki, jej zachowanie podyktowane jest względami społecznymi, a więc wyuczone, a w jakim zakresie jest ono wrodzone. W literaturze przedmiotu dostrzec można dwa kierunki badań: jeden z nich podkreśla wagę czynników biologicznych, drugi zaś rolę czynników kulturowych i społecznych.

Według koncepcji biologicznej różnice między płciami zdeterminowane są biologią człowieka i pozostają względnie stabilne. Efekty socjalizacyjne mają wprawdzie na nie wpływ, ale traktowane są raczej marginesowo. Punktem wyjścia do rozważań jest przede wszystkim konstrukcja mózgu, który ukształtowany zostaje już w okresie prenatalnym. Podkreśla się, że półkule mózgu są odmiennie zorganizowane u kobiet i mężczyzn. Badania dotyczące wykonywania zadań językowych wykazały np., że połączenia nerwowe pomiędzy lewą a prawą półkulą są u kobiet silniejsze niż u mężczyzn. Kobiety mają zatem mniej asymetryczne mózgi niż mężczyźni, u których istnieje wyraźniejszy podział umiejętności mowy i funkcji przestrzennych na lewą i prawą półkulę (Brannon 2002: 115). Jak podkreśla jednak Grabowska (2004: 182), dotychczasowe „wysiłki zmierzające do wykrycia różnic w budowie mózgu nie przyniosły spektakularnych efektów. Te różnice, które stwierdzono, są bardzo niewielkie i dotyczą raczej subtelnych połączeń”. Trudno zatem stwierdzić, czy to właśnie te subtelne różnice w połączeniach czy gęstości neuronów w poszczególnych strukturach decydują o tym, jak myślą kobiety i mężczyźni. Niewątpliwie równie ważnym czynnikiem, jak rodzaj, może być zmienność indywidualna. Nie każdy bowiem człowiek reaguje w sposób typowy dla swojej płci.

Wśród czynników determinujących przebieg procesów psychicznych i zachowania jednostki również w życiu dorosłym badacze wymieniają także hormony (Grabowska 2004: 179). Badania poświęcone poziomowi hormonów i ich wpływowi na wykonywanie różnego rodzaju testów wykazały pozytywną korelację między wysokim poziomem żeńskich hormonów, estrogenów, a procesami językowymi. Okazało się, że wysoki poziom estrogenów wpływa pozytywnie na sprawniejsze funkcjonowanie lewej półkuli mózgu, wspierającej procesy językowe. Odnotowano przy tym ich pozytywny wpływ na krótko- i długotrwałą pamięć werbalną. Jednocześnie nie zauważono pozytywnej korelacji pomiędzy poziomem

hormonów żeńskich a pamięcią niewerbalną czy też procesami wzrokowo-przestrzennymi.

Problematyka wpływu czynników biologicznych na różnice międzypłciowe w procesie uczenia się języków obcych podejmowana była, jak do tej pory, przez niewielką liczbę badaczy. Na podkreślenie zasługuje tu przede wszystkim praca Frey (1997: 33), która wskazuje, że w przypadku kobiet następuje „idealne” uzupełnianie się prawej półkuli mózgu odpowiedzialnej za komunikację uczuć, emocji oraz lewej, której przypada myślenie analityczne i racjonalne. To powoduje jej zdaniem, że kobiety są zdolniejsze językowo, niż mężczyźni. Są one jednocześnie bardziej zorientowane na proces, bardziej emocjonalne. Frey idzie w swoich przemyśleniach jeszcze dalej i proponuje nawet konkretne metodyczno-dydaktyczne rozwiązania, które uwzględniałyby anatomiczne różnice między płciami¹. Czytając prace Frey można jednak odnieść wrażenie, że kieruje się ona w swoich rozważaniach dość stereotypowymi czy też popularnonaukowymi argumentami pozbawionymi często podstaw naukowych, co powoduje, że ostateczna wartość pracy pozostaje dość wątpliwa.

Alternatywę w stosunku do przedstawionej koncepcji biologicznej stanowi pogląd podkreślający wpływ czynników społecznych na zaistnienie różnic w myśleniu i zachowaniu osób płci męskiej i żeńskiej. Na wyróżnienie zasługuje kategoria tzw. płci kulturowej, przez którą należy rozumieć zespół cech, sposobów myślenia i zachowań konstruowanych przez kulturę i przypisywanych kobiecie i mężczyźnie (Oleksy 1999: 142-146). Podkreśla się, że sposoby zachowania, nasze nastawienie czy też konstrukcja tożsamości niekoniernie są zdeterminowane biologicznymi czynnikami, lecz są wynikiem wpływu kontekstu środowiskowo i społecznego. Zdaniem Nęckiego (2000: 219) główną przyczyną różnic w specyfice aktywności kobiet i mężczyzn jest właśnie proces socjalizacji „regulowany stereotypowym zespołem przekonań na temat męskości i kobiecości”². Określone modele ról stanowią męskie i kobiece wzorce do naśladowania. Dziewczynki uczone są uległości, subtelności, wrażliwości, okazywania uczuć itd., chłopcy natomiast zaradności, samodzielności, hamowania uczuć. Czynniki socjalizacyjne łatwo zauważyć także w okresie szkolnym. Faworyzowanie chłopców w określonych przedmiotach i dziewcząt w innych ma wpływ na rozumienie własnych kompetencji, i w konsekwencji na osiągnięcia. Większość nauczycieli np. oczekuje od dziewcząt zdolności humanistycznych, zachęca jednocześnie do ich

¹ I tak ćwiczenia kierowane do chłopców powinny być silnie zorientowane na cel i tak zmodyfikowane, aby umożliwiały przede wszystkim aktywizację lewej półkuli mózgu. Dla kobiet natomiast korzystniejsze są zadania, które jednocześnie łączą formę z treścią i umożliwiają aktywizację obu półkul mózgowych.

² Stereotyp rozumiany jest tu jako zbiór powszechnie uznawanych przekonań ogólnych powodujący, że dopływające do jednostki informacje deformowane są przez istniejące już wiadomości (A. S. Reber 2000: 708).

rozwijania. Chłopców natomiast znacznie częściej zachęca się do rozwijania zdolności w ramach przedmiotów ścisłych i w większym stopniu motywuje do osiągnięć (Muszyńska 2004: 46). Zdaniem nauczycieli, ale również – jak wynika z badań – rodziców i opinii publicznej, chłopcy wykazują większe zdolności w przedmiotach przyrodniczych, a dziewczynki w humanistycznych. Jak silne, a jednocześnie często nieuświadomiane może być oddziaływanie nauczyciela w procesie socjalizacji ról społecznych związanych z płcią, świadczą badania Górniakowskiej-Zwolak (2004: 87). Według ankietowanych przez nią nauczycielek wyższe wykształcenie, inteligencja, kreatywność są znacznie bardziej potrzebne w życiu dorosłym chłopcom niż dziewczętom. Wśród cech osobowościowych oraz umiejętności ułatwiających kobietom funkcjonowanie w dzisiejszym świecie, na pierwszym miejscu wymieniana jest natomiast atrakcyjność zewnętrzna oraz umiejętności kulinarne. Badania pokazują, jak silne w myśleniu nauczycieli są stereotypy dotyczące płci.

Wpływ i zachowanie nauczyciela, rola społeczeństwa, ukryte programy nauczania, wpływ treści zawartych w podręcznikach szkolnych, postawy przyswojone w dzieciństwie, wpływ historyczny itd. to problemy podejmowane również w kontekście procesu nauczania i uczenia się języków obcych. Zagadnienia z zakresu różnic płciowych coraz częściej poruszane są w różnych obszarach badawczych, w tym przy analizie różnych aspektów edukacji językowej. Problematyka płci to wreszcie jeden z nierzadko proponowanych przez autorów tematów, które winny być podejmowane na lekcjach języka obcego i łączyć w ten sposób cele pragmatyczne z celami ogólnokształcącymi, w tym przypadku z refleksją na temat różnic rodzajowych (Blell 1999; Fliethmann 2002).

5. Podsumowanie

Analizując badania nad różnicami między płciami w kontekście nauczania i uczenia się języków obcych łatwo odnieść wrażenie, że brak w tym zakresie jednoznacznego, rzetelnego oglądu badanej problematyki. W literaturze przedmiotu dość często wyniki badań naukowych przeplatają się z opiniami popularnonaukowymi, a także ze stereotypowymi przekonaniem na temat płci. W pracach dostrzec można jednocześnie skłonność do koncentrowania się wyłącznie na różnicach, zakładanie istnienia wyraźnie dualistycznych męskich i żeńskich stylów uczenia, typowo męskich i żeńskich postaw czy też mózgow. W pewnym sensie przeczą temu współczesne badania pokazujące przecież o wiele bardziej heterogeniczny i skomplikowany obraz języka, procesu uczenia się języka, płci kulturowej, tożsamości niż ten ukazywany w latach wcześniejszych.

Na rozbieżności w zdolnościach poznawczych, osiągnięciach, postawach, wyborach kobiet i mężczyzn wpływa niewątpliwie wiele czynników zarówno biologicznych, społecznych, jak i indywidualnych, które są ze sobą ściśle powiązane i trudne do wyodrębnienia. Wydaje się, że przede wszystkim

zmiennosc indywidualna moze odgrywac tu szczegolnie istotna role. Badania, ktore do tej pory przeprowadzono, potwierdzaja istnienie nieznacznych roznic, ale nie daja odpowiedzi na pytanie o ich konsekwencje i znaczenie praktyczne. Udzielenie odpowiedzi na to pytanie niewatpliwie wymaga przeprowadzenia w tym zakresie dalszych, szerzej prowadzonych prac badawczych.

BIBLIOGRAFIA

- Blell, G. 1999. „Transgressing (Gender) Boundaries: Blickordnungen Und Blickwechsel”, w: Blell, G. i Krück, B. (red.). *Mediale Textvielfalt Und Handlungskompetenz im Fremdsprachenunterricht*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. 155-174.
- Brannon, L. 2002. *Psychologia rodzaju*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo psychologiczne.
- Decke-Cornill, H. 2007. „The Issue of Gender and Interaction in the L2 Classroom”, w: H. Decke-Cornill i L. Volkmann (red.). *Gender Studies and Foreign Language Teaching*, Tübingen: Gunter Narr Verlag. 77-90.
- DESI Konsortium. 2006. *Unterricht und Kompetenzerwerb in Deutsch und Englisch. Zentrale Befunde der Studie Deutsch-Englisch-Schülerleistungen-International (DESI)*. Frankfurt/M: Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung.
- Eurydice. 2010. *Geschlechterunterschiede bei Bildungsergebnissen. Derzeitige Situation und aktuelle Maßnahmen in Europa*. Brüssel: Exekutivagentur, audiovisuelles und Kultur.
- Fliethmann, R. 2002. *Weibliche Bildungsromane. Genderbewusste Literaturdidaktik im Englischunterricht*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Frey, E. 1997a. „Überlegungen zum geschlechtsspezifischen Deutschlernen (II)”. *Zielsprache Deutsch* 28, 99-106.
- Frey, E. 1997b. „Überlegungen zum geschlechtsspezifischen Deutschlernen (I)”. *Zielsprache Deutsch* 28, 32-36.
- Hertel, E. 1996. „Mädchen im Bundeswettbewerb Fremdsprachen. Sind Mädchen die besseren Fremdsprachenlerner?”. *Neusprachliche Mitteilungen aus Wissenschaft und Praxis* 49, 34-38.
- Górniakowska-Zwolak, E. 2004. „Nauczycielskie koncepcje ról społecznych kobiety i mężczyzny – czynnik wzmacniający czy osłabiający szanse rozwojowe dziewcząt i chłopców?”, w: M. Chomczyńska-Rubacha (red.). *Płeć i rodzaj w edukacji*. Łódź: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. 85-92.
- Grabowska, A. 2004. „Mózg kobiety – mózg męski. Diabeł tkwi w hormonach”, w: A. Kuczyńska i E. Dzikowska (red.). *Zrozumieć płeć. Studia interdyscyplinarne II*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 179-195.
- Komorowska, H. 1987. *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i pedagogiczne.
- Konarzewski, K. 1995. *Sztuka nauczania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kopciwicz, L. 2007. *Rodzaj i edukacja. Studium fenomenologiczne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre'a Bourdieu*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Edukacji TWP.
- Kopciwicz, L. 2009. „Edukacja jako praktyka dominacji. Udział szkoły w wytwarzaniu kapitałów rodzajowych uczennic i uczniów”, w: L.

- Kopciwicz i E. Zierkiewicz (red.). *Koniec mitu niewinności? Płeć i seksualność w socjalizacji i edukacji*. Warszawa: Eneteia. 13-28.
- Muszyńska, E. 2004. „Warunki edukacji szkolnej dziewcząt i chłopców: różnice, ich przyczyny i skutki?”, w: M. Chomczyńska-Rubacha (red.). *Płeć i rodzaj w edukacji*. Łódź: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna. 44-52.
- Nęcki, Z. 2000. *Komunikacja międzyludzka*. Kraków: Aktywna.
- Oleksy, E. 1999. „Filmowe wizerunki kobiet południa USA”, [w:] *Humanistyka i płeć*, E. Pakszys, W. Heller (red.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Rang, L. K i Oxford, R. 2008. „Understanding EFL Learners’ Strategy Use and Strategy Awareness”. *Asian ELF Journal* 10 (1). 7-32.
- Reber A. S. 2000. *Słownik Psychologii*. Warszawa: Scholar.
- Schmenk, B. 2002. *Geschlechtsspezifisches Fremdsprachenlernen? Zur Konstruktion geschlechtstypischer Lerner- und Lernbilder in der Fremdsprachenforschung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Schmenk, B. 2007. „Foreign Language Research and the Feminization of Language Learning”, w: H. Decke-Cornill i L. Volkmann (red.). *Gender Studies and Foreign Language Teaching*, Tübingen: Gunter Narr Verlag. 121-136.
- Teske, D. 2007. „Gender Difference and the Cultural Component in Foreign Language Teaching” w: H. Decke-Cornill i L. Volkmann (red.). *Gender Studies and Foreign Language Teaching*, Tübingen: Gunter Narr Verlag. 91-102.